

กระบวนการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง และแนวทางการจัดกิจกรรมสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง

Citizenship Enhancement Process and Citizenship Consciousness Activities

Received: January 25, 2023

Revised: March 18, 2023

Accepted: April 12, 2023

กฤตธี โอบอ้อม (Kridtee Aopoom)*

ภัทรสุดา เจริญสุข (Patsuda Jaroesuk)**

ศศธร เรืองวิริยะชัย (Sasaton Ruangviriyachai)***

เพ็ญพนอก พ่วงแพ (Phenphanor Phuangphae)****

บทคัดย่อ

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อนำเสนอความสำคัญของกระบวนการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองและแนวทางการจัดกิจกรรมเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับพลเมืองในยุคปัจจุบัน ซึ่งการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองเป็นกระบวนการที่ช่วยเพิ่มพลังและเสริมสร้างความมั่นใจให้กับบุคคลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมใกล้ตัว การจัดกิจกรรมเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองจะช่วยเพิ่มความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง อีกทั้งการแสดงออกผ่านบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบที่เหมาะสมกับสังคมในระดับต่าง ๆ ซึ่งกระบวนการนี้มีประโยชน์ในการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในสังคม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเมือง และเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างพลเมืองที่มีประสิทธิภาพตามกระบวนการประชาธิปไตย ผ่านกิจกรรมที่ได้กำหนดขึ้น 6 ขั้นตอน ด้วยเหตุนี้การเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองและการจัดกิจกรรมเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองจะส่งเสริมกระบวนการสร้างสังคมที่เข้มแข็ง อีกทั้งยังส่งเสริมให้พลเมืองสามารถรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : สำนึกความเป็นพลเมือง, กระบวนการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง

* ครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนพรหมานุสรณ์จังหวัดเพชรบุรี / kridtee.a@promma.ac.th

Teacher of Social Studies, Religion and Culture, Prommanusorn Phetchaburi School / kridtee.a@promma.ac.th

** ครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนบ้านตะโกกลาง / patsada.jar@gmail.com
Teacher of Social Studies, Religion and Culture, Ban Tako Lang School / patsada.jar@gmail.com

*** ครูประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ราชบุรี / sasatorn@ben.ac.th
Teacher of Social Studies, Religion and Culture, Benjamrachutit Ratchaburi School / sasatorn@ben.ac.th

**** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร / phenphanor@hotmail.com
Lecturer of Program in Teaching Social Studies, Faculty of Education, Silpakorn University / phenphanor@hotmail.com

Abstract

This article aims to highlight the importance of citizenship enhancement process and suggest suitable ways to organize citizenship awareness activities for people in the current era. The process of citizenship enhancement helps to strengthen individuals' participation and confidence in various community or societal activities. Organizing citizenship awareness activities helps to increase people's understanding of their rights and responsibilities as citizens and their appropriate roles and responsibilities in different social levels. This process benefits in building social cohesion, promoting political participation, and is an important way to enhance efficient citizenship-building processes under democratic principles through a 6-step approach. Therefore, citizenship enhancement and citizenship awareness activities promote the development of a strong society, while empowering individuals to cope with changes happening in society effectively.

Keywords: Civic consciousness, Citizenship enhancement process

บทนำ

โลกปัจจุบันมีสถานะของการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาและยากที่จะคาดการณ์ได้ การขับเคลื่อนประเทศหรือสังคมสู่ความเจริญก้าวหน้าจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับทุนปัจจัยแบบเดิมอีกต่อไป หากแต่ปัจจัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่หลากหลายกลับเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมยุคใหม่สามารถดำรงอยู่ได้ มีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นหลักประกันแห่งความอยู่รอดและประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการภายใต้สถานะแวดล้อมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ประเทศหรือสังคมจะพัฒนาได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน ปัจจัยสำคัญที่สุดคือ “คน” ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น กล่าวได้ว่าคนเป็นต้นทุนหลักในการสร้างระบบสังคมให้เกิดขึ้น และเป็นผู้รักษาระบบนั้นเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพและพัฒนาต่อไป อีกทั้งคนยังเป็นผู้บั่นทอนและทำลายระบบของสังคมในขณะเดียวกัน ดังนั้น คนจึงเป็นแกนกลางของพลังขับเคลื่อนเพื่อให้สังคมมีการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนที่แท้จริง ทั้งในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ การเน้นการเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองให้เหมาะสมกับช่วงวัยจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง (Kongkaew, 2016)

การก้าวเข้าสู่การเป็นพลเมืองในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในระดับกลุ่มสังคมขนาดย่อยหรือกลุ่มสังคมในระดับประเทศหรือสูงกว่า ยิ่งมีความจำเป็นในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของผู้คนในสังคมไทยให้ทันเหตุการณ์ มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยและสามารถเชื่อมโยงสู่ความเป็นอาเซียนได้ เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสปฏิรูป หรือการปกครอง หรือระบอบอภิปาลที่เป็นประชาธิปไตย (democratic governance) ทำให้หน่วยงานภาครัฐอันเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายจะต้องปรับตัว โดยเฉพาะการพัฒนาบุคลากรภาครัฐให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาที่แท้จริงแล้วก็คือ ไม่ว่าจะดำเนินการเรื่องใดก็ตาม การบริหารภาครัฐจำเป็นต้องพัฒนาเพื่อยกระดับการบริหารภาครัฐให้ตอบสนองต่อสาธารณกิจและประชาชนได้มากขึ้น (Singnoi, & Thasanai, 2018) การพัฒนาประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนตามวิสัยทัศน์ที่รัฐบาลกำหนดไว้ได้นั้น ปัจจัยสำคัญหนึ่ง คือ การเสริมสร้างพลเมืองในชาติให้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี โดยเป็นบุคคลที่มีลักษณะมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ เห็นคุณค่าเทียมน ยอมรับความแตกต่าง เคารพสิทธิผู้อื่น รับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

และเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งมีส่วนร่วมจากสภาพการณ์ การมีส่วนร่วม การมีเหตุผล ความอดทนอดกลั้น ความยินยอม และความไว้วางใจ และที่สำคัญที่เกิดขึ้นในระบบโครงสร้างของสังคม คือ ระบบอุปถัมภ์ และระบบอำนาจนิยม (Sukhsantikamol, 2016) หากบุคคลนั้นมีจริยธรรมและอยู่ในสังคมมีความเป็นพลเมืองสูงสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามลักษณะความเป็นพลเมืองที่ดีได้ ย่อมทำให้สังคมนั้นมีความสงบสุข สามารถดำรงชีวิตและปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันได้อย่างราบรื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน ซึ่งถือว่าเป็นกำลังของประเทศในอนาคต การสร้างความรู้ความเข้าใจและการส่งเสริมทักษะ รวมทั้งการปลูกฝังทัศนคติเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยกระบวนการการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้เหมาะสมตามแต่ละช่วงวัยให้เหมาะสม โดยกิจกรรมที่พัฒนาทักษะความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ถึงความเกี่ยวข้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาพลเมืองให้เหมาะสมตามบริบทของสังคม โดยการพัฒนาต้องคำนึงถึงเป้าหมายในการพัฒนานักเรียนแต่ละระดับช่วงวัย โดยเน้นเสริมสร้างกระบวนการในการสร้างสำนึกพลเมือง ผ่านกิจกรรมที่ได้กำหนดขึ้น 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การระบุปัญหา ขั้นที่ 2 การเลือกปัญหา ขั้นที่ 3 การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นที่ 4 การพัฒนาและจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย ขั้นที่ 5 การนำเสนอ นโยบายสาธารณะ และขั้นที่ 6 การสะท้อนประสบการณ์การเรียนรู้ โดยทุกขั้นตอนจะเปิดโอกาสให้นักเรียนและชุมชนได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติโดยเป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการนี้ไม่ได้อยู่ที่การทำให้เกิดเป็นนโยบายสาธารณะให้จงได้ แต่สิ่งที่มีความสำคัญและเป็นเป้าหมายที่สุด คือ นักเรียนหรือชุมชนเกิดความตระหนักและสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีจิตสำนึกความเป็นพลเมือง (Permpoonvivat, & Kaewmano, 2015)

ดังนั้น การสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองให้เหมาะสมกับบริบทในสังคมปัจจุบัน ครูผู้สอนจึงควรพิจารณาดำเนินการตั้งแต่ช่วงวัยเด็กอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงกันระหว่าง “บ้าน โรงเรียน และชุมชน” เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามบริบทในสังคมที่เกิดขึ้น การเรียนรู้แบบวิชาการโดยใช้ประเด็นที่เกิดขึ้นในสังคมและกิจกรรมพิเศษที่หลากหลายที่เกิดขึ้นรอบตัวเป็นสื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ สอดคล้องกับการสร้างและพัฒนาคือความเป็นพลเมืองอย่างเป็นระบบจะนำมาซึ่งความสำเร็จที่ยั่งยืน โดยเน้นการเสริมสร้างกระบวนการในการสร้างสำนึกพลเมือง 6 ขั้นตอน การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมืองให้สนับสนุนและเอื้อต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองจะเป็นแรงผลักดันทางสังคมให้ทุกคนตระหนักรู้ร่วมรับผิดชอบการดำเนินการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบและเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกันอย่างจริงจังต่อเนื่อง

ความหมายของความเป็นพลเมือง

อรุณพล อนันตวรสกุล (Anunthavorasakul, 2002) กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง (citizenship) เป็นความรู้สึกที่ว่าเป็นเจ้าของสังคม และสังคมก็เป็นของเรา เพราะมันเป็นของเรา เราจึงต้องรู้สึกมีส่วนร่วมต้องรับผิดชอบ

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (Bureekul, Saengmahamat, Merieau, & Volpe, 2012) ระบุว่า คำว่า “พลเมือง” มาจากภาษาละตินว่า Cives (พลเมือง) เกี่ยวข้องกับระบบประชาธิปไตยในกรีกและโรมัน การเป็นพลเมืองจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้ 1) มีเอกลักษณ์ที่มาจากความเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง 2) ยึดถือค่านิยมเฉพาะและอุดมคติ 3) มีสิทธิและหน้าที่ 4) มีส่วนร่วมทางการเมือง 5) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (Thaewanarumitkul, 2012) ระบุว่า ความเป็นพลเมือง (citizenship) ของระบบประชาธิปไตย หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่าง และเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ไขปัญหาของสังคมตนเอง

ศรัณยู หมั่นทรัพย์ (Montsapah, 2014) กล่าวว่า โดยทั่วไปของ “พลเมือง (citizen)” กำหนดไว้ 2 ระดับ คือ ระดับความเป็นพลเมืองตามสภาพทางกฎหมายและการเมือง ซึ่งเป็นความหมายพื้นฐานที่ว่าพลเมืองคือ ฐานะสมาชิกของรัฐและชุมชนมีสิทธิและความรับผิดชอบตามกำหนดในกฎหมาย เช่น การเคารพกฎหมาย การออกเสียงเลือกตั้ง การชำระภาษีและการเป็นทหาร และอีกระดับหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกต่อกิจการสาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตส่วนรวมดีขึ้น การแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อสภาพ ส่วนรวมและการเมืองมีส่วนในการพัฒนาคุณภาพทางการเมืองและชีวิตส่วนรวม ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ตั้งแต่การออกเสียงเลือกตั้ง การวิพากษ์วิจารณ์ และการกำหนดนโยบาย

สุวิทย์ เมษินทรีย์ และคณะ (Maesincee, Theerawattanakul, Preittigun, Charoensedtasin, Wongsawat, Kalyanasant, Phengchan, Aksharanugraha, Supatosa, & Wisetphosri, 2014) กล่าวว่า หน้าที่และความเป็นพลเมือง หมายถึง ภารกิจที่บุคคลได้รับการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและคุณธรรมทางศาสนา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนคำสั่งสอนของพ่อแม่ ครู อาจารย์ หรือจิตสำนึกที่ถูกต้อง เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นการสร้างคุณค่าของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ ตลอดจนบุคคลนั้น ๆ จะต้องเสียสละความรู้ความสามารถของตนเองเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

จากการให้ความหมายของ ความเป็นพลเมือง ตามนักวิชาการและหน่วยงานที่ได้ให้ความหมายสามารถสรุปได้ว่า สภาวะของพลเมืองมีความรู้สึกหรือสำนึกที่เป็นเจ้าของสังคม มีความกระตือรือร้นในการเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องราวต่าง ๆ ของสังคม เคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ไขปัญหาของสังคมตนเอง

เป้าหมายและความมุ่งมั่นของกระบวนการสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง

จากความหมายของความเป็นพลเมืองที่กล่าวมาข้างต้น ที่กล่าวว่า พลเมืองจะต้องมีความรู้สึกหรือสำนึกที่จะเป็นเจ้าของสังคม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งการที่จะเป็นเช่นนั้นได้ต้องมีเป้าหมายหรือกำหนดจุดมุ่งเน้นอยู่ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ความรู้และความเข้าใจ 2) ทักษะกระบวนการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ความรู้และความเข้าใจ

1.1 สถาบันหลักและกระบวนการของระบบการเมืองการปกครองของไทย ระบบการเลือกตั้งระดับและบทบาทของรัฐ ในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและประเทศ บทบาทของหน่วยการปกครองและสถาบันทางการเมือง รวมถึงสภาชุมชนต่าง ๆ แนวความคิดว่าด้วยอำนาจความเป็นผู้นำ (บทบาทและหน้าที่) และการให้บริการสาธารณะ

1.2 หลักการ แนวคิดและค่านิยม ที่เป็นรากฐานของประชาธิปไตยไทย ทั้งทางตรงและระบบผู้แทน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บทบาทของประชาธิปไตยในการสร้างสังคมที่มีความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกันและภาคประชาสังคม วิธีในการตัดสินใจของบุคคลกลุ่ม และรัฐบาล กระบวนการในการติดตามตรวจสอบ และถ่วงดุลอำนาจ (check and balance) ในระบบการเมือง

1.3 องค์ประกอบหลักของระบบกฎหมาย กระบวนการนิติบัญญัติ และกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งจุดมุ่งหมาย หรือเจตนารมณ์ของกฎหมาย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สิทธิและความรับผิดชอบตามกฎหมาย หลักนิติธรรม (the rule of law) การฉ้อราษฎร์บังหลวง (corruption)

1.4 สิทธิและเสรีภาพ หน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง สิทธิมนุษยชน (สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจ และสิทธิทางวัฒนธรรม) และสิทธิในการคัดค้านวิพากษ์วิจารณ์และการสื่อสาร แนวทางการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มและรัฐ ในการโต้แย้ง (civic debate) และการสร้างการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมือง (citizen engagement)

1.5 ประเทศไทยในฐานะสังคมหลากหลายวัฒนธรรม ที่เคารพในศาสนาและกลุ่มความเชื่อที่แตกต่างกันรวมกลุ่มสังคมในหลากหลายรูปแบบ กลุ่มอาสาสมัคร ชุมชน กลุ่มผลประโยชน์ สมาคมและชมรม เพื่อส่งเสริมวิถีพลเมืองไทย (Thai civic life) และอัตลักษณ์ของพลเมือง (civic identity)

1.6 อัตลักษณ์ไทย และความเป็นพลเมืองหลากหลายอัตลักษณ์ และอิทธิพลของความหลากหลายทางวัฒนธรรม สถานการณ์ และทัศนะ ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาคและสากล ที่มีผลต่อนโยบายภาครัฐ และอัตลักษณ์พลเมือง

2. ทักษะกระบวนการ

2.1 ทักษะการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูลอย่างเป็นระบบ และทักษะการวิจัยการวางแผนการสืบค้นและตรวจสอบข้อมูลและความคิดเห็น ใช้ทักษะการค้นคว้าวิจัย การตั้งคำถามกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น การทำรายงาน และการวิจารณ์งานวิจัย

2.2 ทักษะการวิเคราะห์และทักษะการสังเคราะห์ ซึ่งหมายรวมถึง การประเมินสถานะหรือการตัดสินใจ การเลือกจุดยืน การปกป้องจุดยืน การรู้จักจำแนกความจริงออกจากความเห็น การสังเคราะห์ข้อมูล การทำความเข้าใจ และสามารถจัดการกับสถานการณ์ทางสังคมได้ มีเสรีภาพในการแสดงออก มีความรับผิดชอบ การอยู่ร่วมกันอย่างทัดเทียมและไม่แบ่งแยก (inclusiveness) ความเสมอภาค ความยั่งยืน และสันติภาพ

2.3 พฤติกรรมและการแสดงออกของพลเมือง เป็นผลจากการนำความรู้ ทักษะ และค่านิยมที่ได้รับการพัฒนาไปสู่การลงมือปฏิบัติ พฤติกรรมของพลเมืองที่แข่งขัน ได้แก่

2.3.1 มีส่วนร่วมในชุมชนทางการเมือง (participate in the political community)

2.3.2 มีความกระตือรือร้นในการเป็นอาสาสมัครของชุมชน

2.3.3 มีส่วนร่วมในชุมชนและภาคประชาสังคม ในประเด็นทางสังคมที่หลากหลาย

2.3.4 มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคม ที่เกิดจากเจตคติและค่านิยมความเป็นพลเมือง

(Panlert, Anunthavorasakul, Uckapanich, & Banchong, 2013: 25-28)

แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองได้ปรากฏมาอย่างยาวนานในประเทศในกลุ่มตะวันตก อันเป็นรากฐานในประชาชนที่มีความเป็นเมืองสูง ซึ่งผู้เขียนสามารถแบ่งแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในต่างประเทศ

แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในต่างประเทศมีมาไม่น้อยกว่า 5 ทศวรรษ เป็นแนวคิดที่ดำเนินการและประสบความสำเร็จในหลายประเทศของทวีปยุโรปและประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ โดยเริ่มจากการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองด้วยการสอนและฝึกฝนประชาชนของรัฐตั้งแต่ในระดับอนุบาลยังชั้นประถมศึกษาต่อเนื่องไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาและระดับมหาวิทยาลัย ไปจนถึงการจัดระบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับผู้ใหญ่ (adult civic education) ในประเทศที่ประสบความสำเร็จในการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย สิ่งที่รัฐปลูกฝังสำหรับผู้เรียนในระดับอนุบาล คือ การปลูกฝังกลุ่มเกล่าให้เด็กได้มีการเรียนรู้เรื่องความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำกับการใช้สิทธิเสรีภาพ โดยผู้เรียนจะถูกฝึกฝนให้รับผิดชอบต่อตนเอง รับผิดชอบต่อผู้อื่น และรับผิดชอบต่อสังคม ผู้เรียนทุกคนจะตระหนักว่าตนเองมีสิทธิเสรีภาพทางการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จะปลูกฝังไม่ให้ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น การให้การศึกษามานับแต่ระดับอนุบาลเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสามารถทำให้ผู้เรียนตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องร่วมรับผิดชอบต่อสังคม ฉะนั้นการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จ จึงได้เห็นประชาชนของรัฐเติบโตตามวัยขึ้นอย่างมีเสรีภาพ การเจริญวัยของทุก ๆ คนจะตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและสังคม

สำหรับเครื่องมือและวิธีการในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (Dewanarumitkul, 2012) เสนอไว้ว่า เครื่องมือและวิธีการที่โรงเรียนในสหรัฐอเมริกาและในยุโรปใช้ในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ การให้นักเรียนได้ออกไปสัมผัสกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะที่อยู่รอบ ๆ โรงเรียนเพื่อให้นักเรียนได้พบเห็นปัญหาและรู้จักใช้กระบวนการกลุ่มในการทำให้เกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันเพื่อวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุและวิเคราะห์โครงการของกลุ่มในการลงมือแก้ปัญหา โดยครูผู้สอนจะดูแล แนะนำ และให้คำปรึกษาในการทำโครงการให้เหมาะสมกับระดับอายุและชั้นเรียน ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้จะทำให้เด็กนักเรียนได้เริ่มมองออกไปจากตนเองไปสู่ผู้อื่นและสังคม ทำให้เด็กนักเรียนได้สัมผัสกับความเป็นจริงที่อยู่รอบ ๆ ตัว เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและเชื่อมโยงตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทั้งนี้ กระบวนการกลุ่มจะทำให้เด็กนักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับความแตกต่าง การเคารพสิทธิ และรู้จักที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และในส่วนของโครงการปฏิบัติก็จะทำให้เกิดจิตสำนึกในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งจะช่วยพัฒนาไปสู่การเป็นพลเมืองที่ทุกคนร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมอันเป็นพลเมืองที่รัฐพึงประสงค์

2. แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยมีแนวคิดการพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเชื่อว่า “พลเมือง” เป็นรากฐานของการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย และอีกเหตุผลหนึ่ง คือ ต้องการพัฒนาคนในชาติให้มีคุณภาพ สร้างชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศ ด้วยความเชื่อพื้นฐานเช่นนี้ในอดีตจึงมีการกำหนดคำว่า “พลเมือง” ไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 “พลเมืองสยาม คือ พลเมืองผู้สามารถประกอบอาชีพได้ เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกและหน้าที่แห่งพลเมือง” แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 “ให้พลเมืองได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย” และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ที่กำหนดว่า “การศึกษาต้องทำหน้าที่สร้างพลเมืองอย่างแข็งขัน” ช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยนั้นได้ให้ความสำคัญกับการสร้างคนให้เป็น “กำลังของบ้านเมือง” ให้คนได้ตระหนักในสิทธิ หน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม โดยได้ผนวกเอาคำว่า “พลเมือง” เข้าไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนด

แนวทางการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา กำหนดให้โรงเรียนจัดการสอนความรู้พื้นฐานประชาธิปไตย ด้วยการสอดแทรกเข้าไปกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ส่วนระดับมัธยมศึกษา ได้กำหนดให้มีการเรียนรู้ เรื่องการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครอง มุ่งทำประโยชน์ให้สังคม และยึดมั่นในวิถีประชาธิปไตย รวมถึงกำหนดให้โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย เช่น ชมรม ชุมนุม การเลือกตั้งกรรมการนักเรียน กิจกรรมค่าย ขณะที่ระดับอุดมศึกษา ได้กำหนดให้มีการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างพลเมืองโดยกระทำผ่านกลุ่ม ชมรม หรือการรวมตัวของนักศึกษาเพื่อดำเนินกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย นอกจากนี้การศึกษานอกโรงเรียนก็ได้ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในสังคม มุ่งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และพัฒนาชุมชน ให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม จัดกิจกรรมส่งเสริมการทำงานโดยกระบวนการกลุ่มในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนมีความรับผิดชอบและเสียสละ เพื่อส่วนรวม

ระดับสำนึกความเป็นเมืองพลเมือง

ระดับสำนึกความเป็นเมืองพลเมือง หมายถึง ระดับของความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของบุคคลที่มีต่อ ประเด็นทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสังคมโดยรวม ครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับสิทธิ และความรับผิดชอบต่อพลเมือง ตลอดจนความเข้าใจในระบบและสถาบันที่หล่อหลอมสังคมการมีส่วนร่วมอย่าง แข็งขันในชุมชนและสังคมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงคะแนนเสียง การบริการชุมชน และการสนับสนุนสาเหตุและ นโยบายที่เราเชื่อ นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนและการทำงานร่วมกันกับ ผู้อื่นเพื่อจัดการกับความท้าทายและสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก

การแบ่งระดับสำนึกพลเมืองหรือความคาดหวังของการเป็นพลเมือง มีนักวิชาการและหน่วยงานหลาย หน่วยงานให้ความสำคัญและศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนกับกระบวนการสร้างสำนึกพลเมืองไว้ หลากหลายรูปแบบ ยกตัวอย่างเช่น จากบทความ เรื่อง การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองฐานรากของการเมือง ภาคพลเมือง ได้มีการแบ่งระดับสำนึกพลเมืองไว้กว้าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ระดับของการเป็นพลเมืองตามสถานภาพทางกฎหมายและการเมือง พลเมืองในระดับนี้โดย ความหมาย คือ ผู้ที่เข้าใจและรับรู้ว่าตนเองเป็นสมาชิกของสังคม มีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อ กฎหมาย เช่น เคารพกฎหมาย ออกเสียงเลือกตั้ง ชำระภาษีและเกณฑ์ทหาร

1.2 ระดับของการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (public life) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่แสดงออกต่อกิจการ สาธารณะที่มุ่งให้ชีวิตสาธารณะหรือชีวิตส่วนรวมดีขึ้น มีการแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ต่อ สภาพส่วนรวมและการเมือง มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพทางการเมืองและชีวิตสาธารณะซึ่งสามารถปฏิบัติได้ ตั้งแต่การออกเสียงเลือกตั้ง การวิพากษ์วิจารณ์ การกำหนดนโยบายหรือกฎหมาย การเคลื่อนไหวทางการเมือง การ ยินยอมต่อการเมืองในประเด็นต่าง ๆ หรือการแสดงพลังในการผลักดันทิศทางการเมือง และจากการสืบค้นเพิ่มเติม ในประเด็นระดับการเป็นพลเมืองจากสำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้มีการสรุปและแบ่งระดับของพลเมือง ออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 พลเมืองมีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อผู้อื่นและชุมชน และมีความ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองต่อผู้อื่นและต่อส่วนรวม

ระดับที่ 2 พลเมืองมีความสนใจ ความเข้าใจความตระหนักในปัญหาของชุมชน และสังคม โดยกระตือรือร้นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการปัญหา

ระดับที่ 3 พลเมืองที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของการทำงานหรือการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นใดประเด็นหนึ่งหรือในหลายประเด็นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเพื่อนำไปสู่การจัดการปัญหาในชุมชนหรือในสังคม เป็นต้น

ระดับที่ 4 พลเมืองที่มีส่วนสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลง ได้มีการดำเนินการเพื่อยกระดับของกระบวนการหรือมาตรการต่าง ๆ เป็นระดับกลไกหรือระบบที่มีความยั่งยืนในการทำงาน รวมไปถึงการยกระดับค่านิยมหรือแนวคิดของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีบทบาทในการพัฒนากฎหมายที่ใช้ในการจัดการปัญหาที่มาจากการมีส่วนร่วมของสังคม เป็นต้น

กระบวนการในการสร้างสำนึกพลเมือง

การที่จะส่งเสริมให้เกิดความเป็นพลเมืองหรือกระบวนการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นในแต่ละระดับเป็นเรื่องที่กระทำได้อย่างยิ่ง จะต้องอาศัยกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดความตระหนักและช่วยบ่งบอกให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ละคนอยู่ส่วนไหนของการเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองในสังคม และกิจกรรมควรมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนว่าจะเน้นเสริมสร้างสำนึกพลเมืองในระดับใด จากกิจกรรมดังกล่าวควรจัดลำดับกิจกรรมสำนึกพลเมืองให้ชัดเจนให้เห็นความต่อเนื่องของกิจกรรม จะเห็นถึงความเชื่อมโยงและความสำคัญของกระบวนการเสริมสร้างสำนึกพลเมืองให้เกิดขึ้นต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละช่วงวัยมีความถนัดและความสามารถในการรับรู้ที่ต่างกัน การจัดกิจกรรมเสริมสร้างสำนึกพลเมืองให้เหมาะสมกับช่วงวัยควรจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการในแต่ละช่วงวัย เพื่อให้กิจกรรมเสริมสร้างสำนึกพลเมืองอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดและสามารถปรับประยุกต์กิจกรรมดังกล่าวให้เหมาะสมกับบริบทที่ต่างกัน

ทั้งนี้ ความเป็นพลเมืองในภาคประชาสังคมจะมีขึ้นได้บุคคลในประชาสังคมนั้น ๆ ต้องมีองค์ความรู้เพื่อให้มีสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ พิจารณาตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม รู้เท่าทันอย่างมีเหตุผลเพียงพอและสามารถวิจารณ์สถานการณ์ได้อย่างสร้างสรรค์ นอกจากความรู้ดังกล่าวแล้ว ประเด็นเรื่องค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรม เป็นคุณสมบัติที่แสดงให้เห็นถึงความดีงามของบุคคลที่ยึดมั่นในความดีร่วมของสังคม นำมาซึ่งการกล่อมเกล้าให้บุคคลเห็นความสำคัญ และคุณค่าในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อสนองต่อผลประโยชน์ร่วมของสังคมและประชาสังคม ในที่สุด ซึ่งกระบวนการ 6 ขั้นตอนการเรียนรู้เพื่อสร้างสำนึกพลเมือง มีรายละเอียดดังแผนภูมิที่ 1

ขั้นที่ 1 การระบุปัญหา

เป็นขั้นที่มุ่งให้นักเรียนและชุมชนเสนอปัญหาโดยร่วมกันระบุปัญหา เช่น ปัญหาในชุมชนหรือในโรงเรียน โดยอาจใช้การแบ่งกลุ่มย่อย 3-5 คน เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง โดยอาจให้แต่ละคนเสนอปัญหาตามคนละ 3 ปัญหา จากนั้นพุดคุยกันภายในกลุ่มเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนที่ 2

ขั้นที่ 2 การเลือกปัญหา

เป็นขั้นของการคัดเลือกปัญหาที่มีความสำคัญที่สุดให้เหลือเพียง 1 ปัญหา ในขั้นนี้ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ถึงกระบวนการฉันทมติ (consensus) ซึ่งจะไม่ใช้การยกมือโหวต แต่จะใช้การพุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการคัดเลือก

ขั้นที่ 3 การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อผู้เรียนคัดเลือกปัญหาที่สำคัญที่สุดได้แล้ว 1 ปัญหา ขั้นต่อไป คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยทบทวนว่าปัญหานั้นมีแหล่งข้อมูลใดที่สามารถศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมโดยนักเรียนและชุมชน อาจแบ่งเป็นกลุ่ม ในการลงพื้นที่ และนำแบบฟอร์มที่มีอยู่ในคู่มือมาปรับใช้ในการลงพื้นที่

ขั้นที่ 4 การพัฒนาและจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย

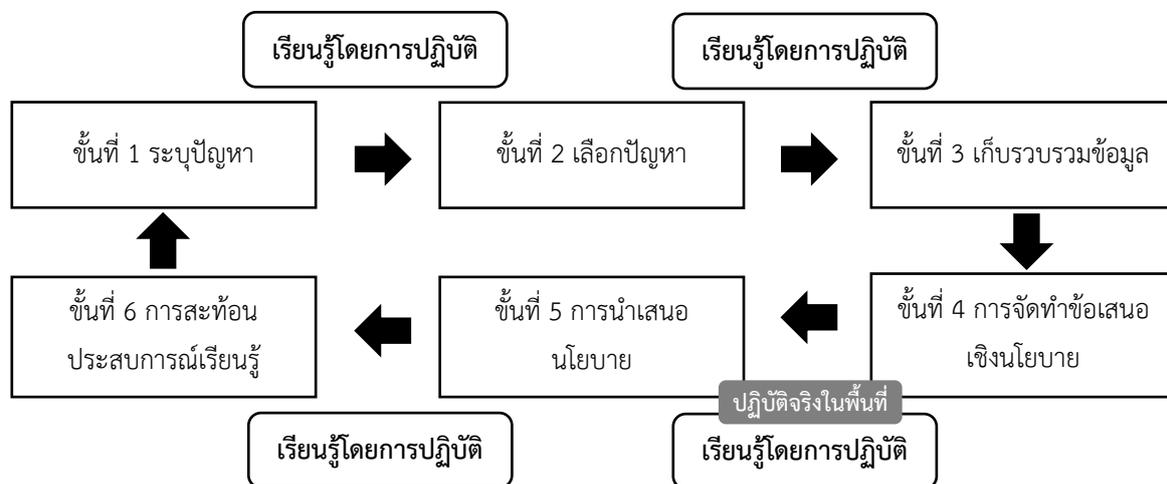
เป็นขั้นของการพัฒนาข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเขียนเป็นข้อสรุปและแนวทางแก้ไขปัญหา และเสนอต่อสาธารณะหรือผู้มีอำนาจเพื่อกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะต่อไป การจัดทำข้อเสนอแนะนโยบายและการนำเสนอ จะมี 2 รูปแบบ คือ การทำเป็นบอร์ดนิทรรศการและแฟ้มผลงานซึ่งประกอบไปด้วย 4 ส่วน

ขั้นที่ 5 การนำเสนอแนะนโยบายสาธารณะ

เป็นการนำนโยบายไปเสนอต่อโรงเรียน ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเห็นความจำเป็นในการแก้ไข หรือป้องกันปัญหานั้น โดยการกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะ เพื่อแก้ไขปัญหาให้เป็นรูปธรรมต่อไป

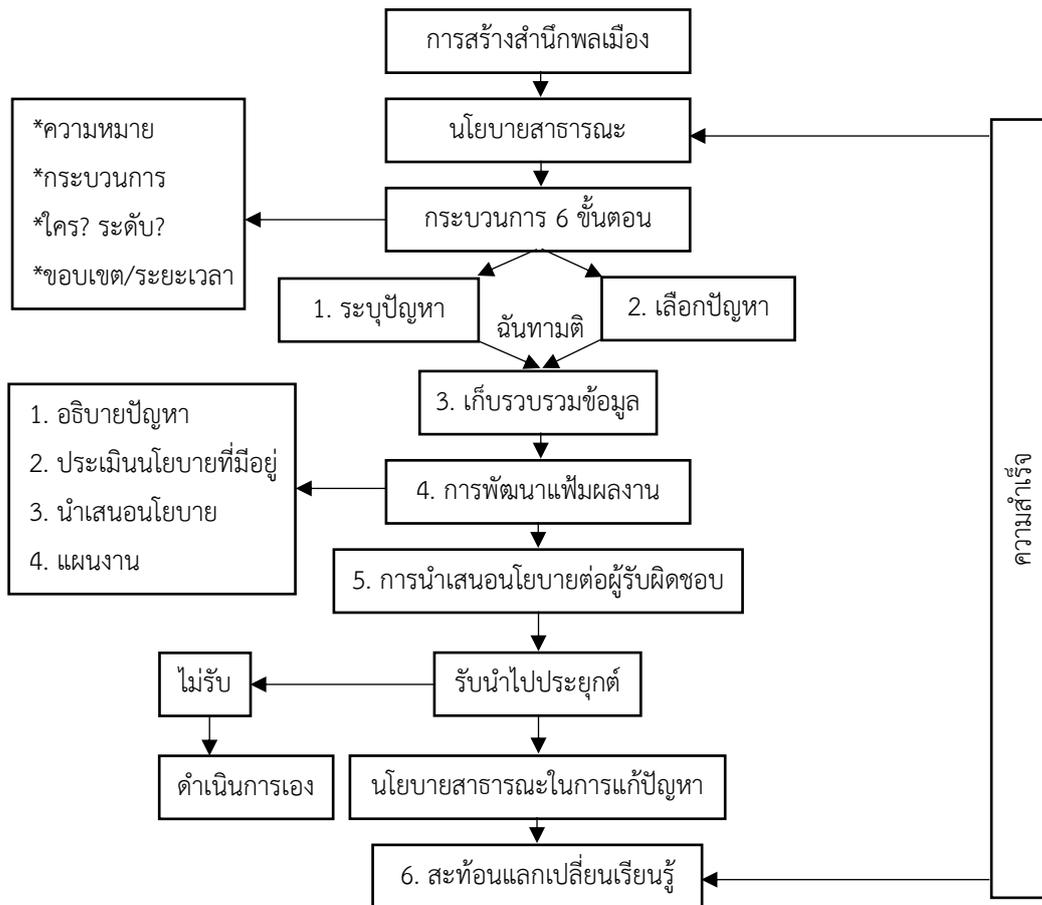
ขั้นที่ 6 การสะท้อนประสบการณ์การเรียนรู้

เป็นการทบทวนประสบการณ์ความรู้ความเข้าใจจากการเข้าร่วมกระบวนการสร้างสำนึกพลเมืองตั้งแต่ ก่อน ระหว่าง และหลังการอบรม รวมไปถึงความสำเร็จและข้อท้าทายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการที่ผ่านมา เพื่อใช้ในการปรับปรุงพัฒนาการทำงานในอนาคต ทั้งนี้ ขั้นตอนการดำเนินการโครงการสร้างสำนึกพลเมือง มีรายละเอียดดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 1 ขั้นตอนการเรียนรู้เพื่อสร้างสำนึกพลเมือง

ที่มา: ในหนังสือการสร้างสำนึกพลเมือง โดยศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ และจารุวรรณ แก้วมะโน (Permpoonvivat, & Kaewmano, 2015: 81)

แผนภูมิที่ 2 แผนผังขั้นตอนการดำเนินการโครงการสร้างสำนึกพลเมือง

ที่มา: ในหนังสือการสร้างสำนึกพลเมือง โดยศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์ และจารุวรรณ แก้วมะโน
(Permpoonvivat, & Kaewmano, 2015: 82)

ประโยชน์ของการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง

1. ทำให้สังคมและประเทศชาติมีการพัฒนาไปอย่างมั่นคง เพราะการที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย และมีเหตุผลในงานหรือโครงการต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชนถึงระดับประเทศ ตลอดจนเปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ความสามารถได้ร่วมกันทำงาน ย่อมส่งผลให้การทำงานและผลงานนั้นมีประสิทธิภาพ

2. เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ เพราะเมื่อมีการทำกิจกรรมร่วมกันย่อมมีความผูกพันร่วมแรงร่วมใจในการทำงานทั้งปวงให้บรรลุเป้าหมายได้

3. สังคมมีความเป็นระเบียบ สงบเรียบร้อย เพราะทุกคนต้องปฏิบัติตามระเบียบกติกาของสังคม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ทุกคนยอมรับ

4. สังคมมีความเป็นธรรม สมาชิกทุกคนได้รับสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน ตามกฎหมาย ทำให้สมาชิกทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

5. สมาชิกในสังคมมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกันโดยยึดหลักศีลธรรมเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติต่อกันตามวิถีประชาธิปไตย

สรุปผล

กระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสำนึกพลเมืองที่เหมาะสมกับบริบทความต้องการของสังคมต้องอาศัยกระบวนการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของนักเรียนในแต่ละช่วงวัย นักเรียนไม่ได้เป็นเพียง “ประชาชน” คนธรรมดา แต่นักเรียนทุกช่วงวัย คือ “พลเมือง” ที่มีความตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างมีคุณภาพ อีกทั้งยังมีความกระตือรือร้นที่จะให้ใช้สิทธิเสรีภาพตามกฎหมายนั้นอย่างเหมาะสม เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ โดยใช้กิจกรรมการเสริมสร้างพลเมืองที่เหมาะสมตามช่วงวัยผ่านสถานการณ์หรือสภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวอย่างมีส่วนร่วมตามลำดับให้เหมาะสมกับช่วงวัยของนักเรียนผ่านกิจกรรมที่เหมาะสม นักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้น เรียนรู้เกี่ยวกับกฎกติกาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของลักษณะพื้นฐานของสังคม เช่น การแสดงบทบาทสมมติ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ควรเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กับการรักความเสมอภาคและความยุติธรรม ผู้เรียนการยึดหลักภราดรภาพความเป็นพหุนิยมทำให้ความสามารถสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสมและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เช่น ความรู้พื้นฐานทางการเมือง การคิดและการสื่อสารอย่างมีวิจารณญาณในระบอบประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ควรเลือกรูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทในชั้นเรียน

References

- Anunthavorasakul, Athapol. (Ed.). (2002). **Organization of Teaching Activities Using the Storyline Method (การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธี Storyline)**. Bangkok: Faculty of Education, Chulalongkorn University.
- Bureekul, Thawilwadee, Saengmahamat, Ratchawadee, Merieau, Eugenie, & Volpe Michael. (2012). **Citizenship in Thailand (ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย)**. Paper Presented at **the King Prajadhipok's Institute Congress 13th**. Bangkok. March 22-24.
- Kongkaew, Ratchaklao. (2016). **Thai Citizenship: Fundamental Concepts for Driving Society (ความเป็นพลเมืองไทย: แนวคิดพื้นฐานในการขับเคลื่อนสังคม)**. Bangkok: National Defence Studies Institute.
- Maesincee, Suvit, Theerawattanakul, Prakai, Preittigun, Atichat, Charoensedtasin, Taweechai, Wongsawat, Pisittha, Kalyanasant, Waritha, Phengchan, Samernai, Aksharanugraha, Sawita, Supatosa, Siriporn, & Wisetphosri, Warinthip. (2014). **Research Report on Thai Education Development and 21st Century Preparation (รายงานการวิจัย แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทยกับการเตรียมความพร้อมศตวรรษที่ 21)**. Bangkok: Office of the Education Council, Ministry of Education.

- Montsapah, Saranyu. (2014). **Civil Society and the Role of Authority between Leadership Institutions and Civil Society Organizations (ประชาสังคมกับบทบาทในการเสริมสร้างดุลยภาพระหว่างสถาบันการเมืองกับการเมืองภาคพลเมือง)**. Nonthaburi: A.P. Graphic Design and Printing.
- Panlert, Chalermchai, Anunthavorasakul, Athapol, Uckapanich, Wattana, & Banchong, Thatsanavanh. (2013). **Conceptual Framework for Thai Democratic Citizenship Education Curriculum (กรอบแนวคิดหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย)**. Bangkok: Technic Image Co., Ltd.
- Permpoonvivat, Supanat, & Kaewmano, Jaruwan. (2015). **Building Citizen Consciousness (การสร้างสำนึกพลเมือง)**. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Singnoi, Ingfah, & Thasanai, Rattachart. (2018). Public Policy: Government Administration and Management (นโยบายสาธารณะ: การบริหารและการจัดการภาครัฐ). **Journal of MCU Peace Studies**, 6(Sp1): 610-623.
- Suksantikamol, Teerasak. (2016). Social Changes in the Modern World (การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในโลกยุคทันสมัย). **Journal of Humanities and Social Sciences Review**, 18(1): 81-90.
- Thaewanarumitkul, Prinya. (2012). **Civic Education (การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง)**. Bangkok: Nanmeebooks.